

พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้าง
บริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโสม ช่วง พ.ศ. 1896-2102¹
Cultural Development of Lan Xang Communities in the Area between
Loei and Nam Mong River Valleys, during A.D. 1353-1559.¹

กุลวดี สมัครไทย², ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์³, เวียงคำ ขวนอุดม⁴
Kulavadi Samackthai², Dararat Mattariganond³, Wiangkum Choun-u-dom⁴

Received: August 4, 2021

Revised: June 9, 2022

Accepted: June 30, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้ ต้องการศึกษาค้นคว้าพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้างบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโสม ช่วง พ.ศ. 1896-2102 ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ร่วมกับเทคโนโลยีแผนที่ พบว่าภูมิประเทศของพื้นที่ศึกษาถูกเทือกเขาภูพานแบ่งเป็นฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก พื้นที่ทั้งหมดมีชุมชนมาก่อนแล้วตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ในสมัยล้านช้างชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออก แบ่งชุมชนตามหลักฐานที่พบได้ 3 แบบ คือ 1) ต่อเนื่องหลายสมัย 2) ไม่ต่อเนื่อง 3) สมัยล้านช้าง พัฒนาการของชุมชนมี 2 ระยะ คือ ระยะแรก (พ.ศ. 1896-2063) พบหลักฐานเฉพาะฝั่งตะวันตกมี 2 ชุมชน คือ เมืองชายขาว (ลุ่มแม่น้ำเลย) และเมืองหนองบัว (ลุ่มน้ำห้วยน้ำโสม) ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2063-2102) เมืองชายขาวมีวัดห้วยห้าเป็นศูนย์กลาง และวัดพระธาตุบังพวนเป็นศูนย์กลางทางฝั่งตะวันออก พบลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมบางประการเรื่องการจัดระเบียบการปกครอง นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และมีวิธีการดำรงชีพหลากหลาย ปัจจัยที่มีผล

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา เรื่อง “พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้างบริเวณพื้นที่ระหว่างลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโสม ช่วง ค.ศ. 1353 - 1779” สาขาผู้นำโขงศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (This article is part of the M.A. thesis in Mekong Studies title “Cultural Development of Ancient Lan Xang Settlements in the Area between Loei - Nam Mong River Valleys, during A.D.1353 - 1779”)

² นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาผู้นำโขงศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (M.A. Student in Mekong Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences Khon Kaen University) Email: Pikunsamackthai@kku.ac.th

³ รศ.ดร., อาจารย์ประจำสาขาผู้นำโขงศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Assoc. Prof., Mekong Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences Khon Kaen University, Corresponding Author.) Email: daramat@kku.ac.th

⁴ อ.ดร., อาจารย์ประจำสาขาผู้นำโขงศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Dr., Mekong Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences Khon Kaen University, Corresponding Author.) Email: wianch@kku.ac.th

ต่อการตั้งชุมชน คือ ปัจจัยภายนอกเรื่องข้อจำกัดด้านพื้นที่ของลุ่มน้ำซึ่งขณะนั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่นครหลวงพระบางอันส่งผลทั้งด้านการขยายอำนาจและดินแดน ส่วนปัจจัยภายใน คือ มีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการตั้งชุมชน มีทรัพยากรพื้นฐานกำลังคนและทรัพยากรธรรมชาติ และคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาแบบล้านนา

คำสำคัญ: พัฒนาการทางวัฒนธรรม, ลุ่มน้ำ, แม่น้ำ, ห้วยน้ำโมง

Abstract

This paper mainly focuses on cultural development of an ancient communities during Lan Xang period (1353-1559 AD) which located between Loei and Nam Mong river valleys, by using historical methodology together with archaeological evidence and GIS technique. The geography of studied area has Pupan mountain range in the centre and the whole area have found a number of prehistorical settlement, however, the Lan Xang communities mostly located on the east part of studied area. According to the study, there are 3 groups of settlement; continuously evidence of several period of settlement, discontinuously period of settlement and Lan Xang period. The inhabitation during 1353-1559 AD. Lan Xang has 2 phases of occupation. The early phase is during 1353-1520 which mostly discovered only in the western part, for example, Muang Sai Khao (Loei river valley) and Muang Nong Bua (Mong river valley). The later phase is during 1520-1559 AD., which the settlement dispersed all over studied area. The major spots of the later phase are Wat Huay Hao as the center of the west part and Wat Pra That Bang Puan as the center of the east part. Those communities were representative as socialization, Buddhist community and various livelihood. Moreover, the external factors that effects the inhabitation during Lan Xang period in this area possibly originate from internal limitations of Luang Prabang. As for the internal factors were the plentiful of natural resource, appropriate location to connect with another community, society development since prehistoric, and Buddhism.

Keywords: Cultural Development, Lan Xang, Loei River, Mong River

บทนำ

พื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมง เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดเลย อุตรธานี นครบักลำภู และหนองคายมีทรัพยากรธรรมชาติสำคัญ คือ ทองคำ ทองแดง เหล็ก และเกลือ (กรมทรัพยากรธรณี, 2552ก, 2552ข, 2552ค) มีหลักฐานการตั้งชุมชนอย่างชัดเจนตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์เมื่อราว 4,000-3,500 ปีมาแล้ว ชุมชนระยะแรกพบที่ริมแม่น้ำโขงที่แหล่งโบราณคดีภูโล้น (อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย) เป็นชุมชนเพียงแห่งเดียวในภาคอีสานที่ทำการถลุงแร่ทองแดงและเหล็กเพื่อ

การส่งออก (สุรพล นาถะพินธุ, 2557: 115) ต่อมาราว 2,500-1,500 ปีมาแล้ว มีการนำเครื่องมือเหล็กมาใช้งานและเป็นช่วงที่มีชุมชนเพิ่มขึ้นจำนวนมากขึ้น จนกระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ 13 ชุมชนบริเวณนี้ได้มีพัฒนาการเข้าสู่ยุควัฒนธรรมสมัยวัฒนธรรมทวารวดีที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 อิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรเขมรได้เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมทวารวดีในอีสานของไทย มีความเข้มข้นอย่างมากในเขตอีสานใต้แต่ไม่ครอบคลุมขึ้นมาถึงบริเวณนี้ แต่ถึงกระนั้น ชุมชนสมัยวัฒนธรรมทวารวดีกลุ่มลุ่มน้ำห้วยน้ำโมงโดยเฉพาะแถบอำเภอบ้านฝือ จังหวัดอุดรธานี ก็ยังได้รับอิทธิพลของศิลปะเขมรแบบเกาะแกร์ นครวัด และบายันเข้ามา ดังมีหลักฐานจากภาพสลักบนใบเสมา เช่น กลุ่มใบเสมาที่วัดพระพุทธรบาทบัวบาน และภาพสลักบนผนังหินบนเขา ภูพระบาท อำเภอบ้านฝือ จังหวัดอุดรธานี เกิดเป็นลักษณะทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและแตกต่างจากพื้นที่ด้านล่าง แล้วจึงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยชุมชนแบบล้านช้างในช่วงรอยต่อของปลายพุทธศตวรรษที่ 19-20

ล้านช้าง คือ รัฐที่พระยาฟ้ารุ่งสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1896 มีนครหลวงพระบางเป็นศูนย์กลางการปกครองยาวนานจนถึง พ.ศ. 2102 ซึ่งพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมงก็เป็นส่วนหนึ่งของล้านช้างด้วย ตั้งอยู่ทางด้านล่างของนครหลวงพระบาง จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ฉบับแรกของลาวเรื่องนิทานขุนบรมราชา ได้กล่าวถึงบริเวณนี้ว่าเป็นดินแดนที่มี “ขุนใหญ่ขอบเมือง” จากพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำ คือ เมืองแก่นท้าวอยู่แถบลุ่มน้ำหมัน (แขวงไชยบุรี สปป.ลาว-นอกขอบเขตพื้นที่ศึกษา) เมืองชายขาว (อำเภอสว่างซำ จังหวัดเลย) จากพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลย และเมืองหนองบัว (อำเภอสวรรคภูหา จังหวัดหนองบัวลำภู) ในเขตลุ่มน้ำห้วยน้ำโมง เป็นผู้มีหน้าที่ดูแลพื้นที่ “ด่านสามหมื่น” ข้อความดังกล่าวสะท้อนว่าเมื่อแรกสถาปนาล้านช้างนั้น พื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมงน่าจะมีชุมชนตั้งอยู่ก่อนแล้ว พระยาฟ้ารุ่งจึงเข้ามาจัดระเบียบพื้นที่จนกลายมาเป็นขอบเมือง (ชายแดน) ของนครหลวงพระบาง โดยมีเมืองชายขาวและเมืองหนองบัวเป็นชุมชนหลัก ดังนั้นบทความนี้จะให้ความสนใจว่าบริเวณนี้มีพัฒนาการของชุมชนต่อเนื่องกันมานานแล้ว เมื่อต้องอยู่ภายใต้การปกครองล้านช้างซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่นครหลวงพระบางซึ่งตรงกับ พ.ศ. 1896-2102 ชุมชนเหล่านี้จะมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมเป็นอย่างไร และมีปัจจัยหรือเงื่อนไขใดบ้างที่มีผลต่อพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น

นทวณวรรณนุส

สามารถจำแนกงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1. งานศึกษาเกี่ยวกับล้านช้าง พบหลายประเด็น เช่น สุรศักดิ์ ศรีสำออง (2545) นำเสนอประวัติศาสตร์ล้านช้างแต่ละรัชกาลผ่านการวิเคราะห์ศิลาจารึกและพงศาวดาร โยชัยิก มาชูฮารา (2546) วิเคราะห์เรื่องสภาพเศรษฐกิจของล้านช้าง โสภี อุ่นทะยา (2551) นำเสนอประวัติศาสตร์ของล้านช้างผ่านการวิเคราะห์กฎหมายโบราณ ส่วนด้านความสัมพันธ์กับรัฐเพื่อนบ้าน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2562) นำเสนอความสัมพันธ์กับเวียดนาม วรพร ภู่งศ์พันธ์ (2562: 150-167) วิเคราะห์ความสัมพันธ์กับอยุธยา สุจิตา ดันเลิศ (2558: 87-105) วิเคราะห์คำว่าลาวผ่านเอกสารบันทึกของจีนโบราณ ศรีวิลาส มูลเหลา ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และธนันท์ บุนนรรณ (2563:

139-162) ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของลาวกับจีนภายใต้ระบบบรรณาการ นอกจากนั้นยังมีการเน้นศึกษาเรื่องล้านช้างในภาคอีสานของไทย ได้แก่ อรรถ นันทจักร (2529) วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของชุมชนล้านช้างผ่านกฎหมายลาวโบราณที่พบในภาคอีสาน ธวัช ปุณโณพัก (ม.ป.ป.) วิเคราะห์ผ่านข้อความบนศิลาจารึกและฐานพระพุทธรูป เชษฐา ดิงสัญชลี (2555) กล่าวถึงคติการสร้างสถูปมหาสถานที่วัดพระธาตุบังพวน และ Pupiupaa and Mattariganond (2021: 46-67) นำเสนอเรื่องพลวัตของนครหลวงเวียงจันทน์

2. งานศึกษาเกี่ยวกับสมัยล้านช้างบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมง ฤทธพนพจน์ ศรีทาร์ง (2550) นำเสนอประวัติศาสตร์เมืองเลยผ่านการวิเคราะห์โบราณสถานวัดห้วยน้ำโมง ดนุพล ไชยสินธุ์ (2551) ปิรวรรตข้อความจารึกล้านช้างที่พบในจังหวัดเลย โดยมีงานของ ธีระวัฒน์ แสนคำ ที่นำเสนอพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนสมัยล้านช้างหลายแห่ง เช่น เมืองชายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย (2558: 67-106) ชุมชนโบราณบ้านนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย (2559ก: 45-70) ชุมชนโบราณเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี (2559ข: 191-218) เมืองเชียงคาน ซึ่งครอบคลุมพื้นที่เมืองสามคาม (สปป.ลาว) และอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย (2563ก: 1-34) บ้านส้มป่อย-ค่ายเมืองแสน อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู (2563ข) ซึ่งงานทั้งหมดเน้นศึกษาแยกเป็นรายแหล่ง และเน้นไปที่ช่วงหลัง พ.ศ. 2103 ซึ่งอยู่ในบริบทของสมัยนครหลวงเวียงจันทน์ ดังนั้น บทความนี้จึงต้องการขยายพื้นที่การศึกษาให้กว้างขึ้นในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำ จึงกำหนดพื้นที่ศึกษาอยู่ที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเลยต่อเนื่องจนถึงลุ่มห้วยน้ำโมง และเน้นไปที่ช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 1896-2102 เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนสมัยล้านช้างช่วงที่อยู่ภายใต้บริบทที่มีนครหลวงพระบางเป็นศูนย์กลาง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้างบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมง ช่วง พ.ศ. 1896-2102
2. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้างบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมง ช่วง พ.ศ. 1896-2102

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เน้นศึกษาผ่านหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ ซากโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร คือ จารึก นิทานขุนบรมราชพงศาวดารของลาวฉบับต่าง ๆ รวมถึงบทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ร่วมกับเทคโนโลยีแผนที่ในการระบุพิกัดทางภูมิศาสตร์เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของหลักฐานที่พบกับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่

ขอบเขตการศึกษา แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ 1) ขอบเขตทางด้านพื้นที่ กำหนดตามระบบลุ่มน้ำตั้งแต่บริเวณลุ่มแม่น้ำเลยต่อเนื่องไปจนถึงลุ่มน้ำห้วยน้ำโมง หรือพื้นที่บางส่วนของจังหวัดเลย อุดรธานี หนองบัวลำภู และหนองคาย 2) ขอบเขตด้านเวลาที่ศึกษา คือ พ.ศ. 1896-2102 และ

3) ขอบเขตด้านหลักฐาน เน้นการวิเคราะห์หลักฐานขั้นต้นประเภทหลักฐานทางโบราณคดี ส่วนการนำเสนอใช้รูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

นำเสนอผลการศึกษา 3 ประเด็น คือ 1) บริบทของชุมชนโบราณสมัยล้านช้าง ช่วง พ.ศ. 1896-2102 2) พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้าง ช่วง พ.ศ. 1896-2102 และ 3) ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้าง ช่วง พ.ศ. 1896-2102 ดังนี้

1. บริบทของชุมชนโบราณสมัยล้านช้าง ช่วง พ.ศ. 1896-2102 นำเสนอ 3 ประเด็นย่อย ดังนี้

1.1 รัฐล้านช้าง ตั้งอยู่ใจกลางของแหลมอินโดจีน มีนครหลวงพระบางที่พระยาฟ้าจ่มสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1896 เป็นศูนย์กลางและดำรงอยู่จนถึง พ.ศ. 2102 อาณาเขตด้านตะวันตกต่อเนื่องกับสุโขทัย ดังหลักฐานในศิลาจารึกเขาสุมณภูมิ (สท.9) พ.ศ. 1919 กล่าวว่า “เบื้องตะวันออก...(ของสุโขทัย-ผู้วิจัย) เลิงของพระยาท้าวฟ้าจ่ม (ฟ้าจ่ม-ผู้วิจัย)” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน, 2550) โดยมีจีนสมัยราชวงศ์หยวน (ตอนปลาย) ต่อเนื่องถึงราชวงศ์หมิงเป็นรัฐมหาอำนาจที่ตั้งอยู่ทางเหนือของนครหลวงพระบาง ส่วนเอกสารของฝ่ายลาวกล่าวถึงการแบ่งเขตแดนกับเมืองเชียงแสน (ศูนย์กลางล้านนาในระยะแรก) เวียดนาม และอยุธยา ปรากฏอยู่ใน “นิทานขุนบรมราชา” ซึ่งเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ฉบับแรกของลาว (กรมศิลปากร, 2545: 153,151,155)

นครหลวงพระบาง เป็นรัฐที่ไร้ชายฝั่งทะเล (Land Lock Laos) มีทิวเขาล้อมรอบแทบทุกด้าน ภูเขาเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นเส้นพรมแดนธรรมชาติไปในตัว เช่น ด้านตะวันออกมีทิวเขาสายพูลวงกันเขตแดนเวียดนาม ด้านตะวันตกมีเทือกเขาหลวงพระบางและเทือกเขาเพชรบูรณ์กั้นล้านนา สุโขทัย และอยุธยา ด้านล่างมีแก่งหลี่ผีในแม่น้ำโขงกั้นเขตแดนกับเขมร (กรมศิลปากร, 2545: 65) เห็นได้ว่านครหลวงพระบางถูกจำกัดทั้งด้านภูมิศาสตร์และขอบเขตอำนาจ จึงเหลือเพียงพื้นที่ด้านล่างส่วนที่อยู่เหนือแก่งหลี่ผีเท่านั้นที่ยังพอขยายลงมาได้ ด้วยเหตุนี้เมื่อนครหลวงพระบางเริ่มบริเวณแล้ว พระยาฟ้าจ่มจึงยกทัพลงได้มาจัดการพื้นที่บริเวณที่ราบเวียงจันทน์และภาคอีสานของไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างล้านช้างกับเพื่อนบ้าน ช่วง พ.ศ. 1896-2102 พบว่าเขมรเป็นผู้สนับสนุนการสถาปนาอำนาจของพระยาฟ้าจ่ม (พ.ศ. 1896) และเป็นต้นเค้าของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่เข้าสู่นครหลวงพระบางในระยะแรก ต่อมาสมัยพระยาสามแสนไท (พ.ศ. 1936-1959) มีความสัมพันธ์แบบรัฐฝ่ายฟ้าที่ต้องส่งเครื่องบรรณาการให้กับจีน เอกสารหมิงสี่ลู่ของจีนบันทึกว่าการส่งบรรณาการครั้งแรก ๆ เกิดขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 1945 (Wade, 2005a) ซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะนี้น่าจะสร้างแรงกดดันให้นครหลวงพระบางมากพอสมควร เห็นได้จากกรณีที่จีน (สมัยจักรพรรดิหย่งเล่อ) เคยเร่งรัดและคาดหวังที่นครหลวงพระบางส่งบรรณาการล่าช้า (Wade, 2005b) สมัยพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นดิน (พ.ศ. 1992-2023) กษัตริย์เลอแห่งที่ต้องของเวียดนามได้ส่งกองทัพบุกเข้ามาถึงนครหลวงพระบาง (พงศาวดารญวน แปลโดยนายหยอง ระบุว่ามาถึง

เพียงเมืองพวน) ซึ่งหมิงสื่อลู่ก็บันทึกว่าสงครามเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2022 ฝ่ายเวียดนามนำกำลังพล 90,000 นาย บุกลงมาถึงเมืองเชียงคาน แต่พระยาชาย (คือ พระยาสุวรรณบัลลังก์ สมัยที่ยังเป็น เจ้าเมืองชายขาว อ้างใน สิลลา วีระวงส์, 2539: 46) สามารถขับไล่ออกไปได้ ทางราชสำนักจีนจึงได้ แต่งตั้งพระยาชายขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองล้านช้างแทนบิดา (Wade, 2005c) สมัยพระยาโพธิสาล ราช (พ.ศ. 2063-2090) ล้านช้างมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับล้านนา เอกสารชินกาลมาลีปกรณ์ (ของล้านนา) กล่าวถึงการอาราธนาพระพุทธศาสนาจากล้านนาเข้าไปยังล้านช้างเมื่อ พ.ศ. 2066 ทำให้พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทสายล้านนาเข้ามามีบทบาทต่อสังคมล้านช้างแทนที่ฝ่ายลัทธิวชิรจาก เขมร นอกจากนั้นพระยาโพธิสาลราชยังอภิเษกกับพระราชธิดาของเจ้าเมืองเชียงใหม่ (พระเมือง เกษเกล้า) มีพระราชโอรสคือพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ด้วยสายสัมพันธ์ดังกล่าวพระเจ้าไชยเชษฐา ธิราชจึงได้ไปปกครองเมืองเชียงใหม่เมื่อราว พ.ศ. 2089-2091 (คณะอนุกรรมการตรวจสอบและ ชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538: 90) ภายหลังจึงเสด็จกลับไปปกครองนครหลวงพระบาง จนกระทั่ง พ.ศ. 2103 พระองค์จึงได้สถาปนานครหลวงเวียงจันทน์ขึ้นเป็นศูนย์กลางการปกครอง แห่งใหม่แทนที่นครหลวงพระบาง

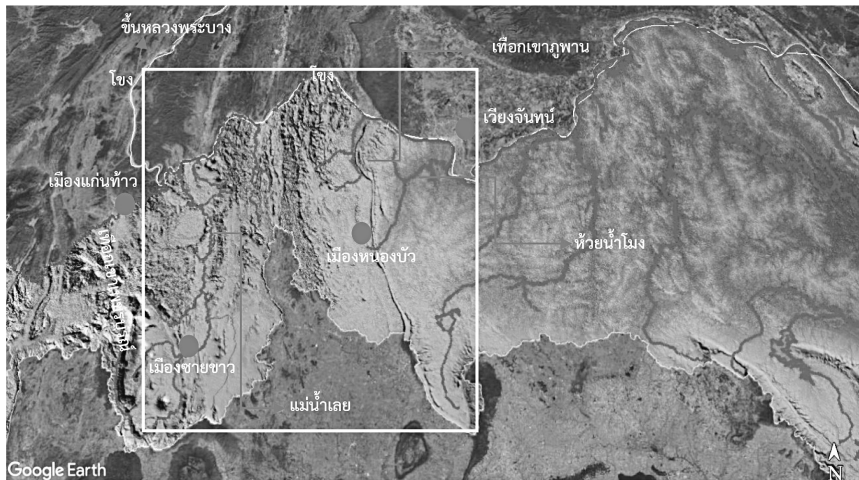
1.2 ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโหมง ตั้งอยู่ด้านล่างของ นครหลวงพระบาง เป็นส่วนที่ตั้งอยู่ในภาคอีสานตอนบนของไทย (บางส่วนของจังหวัดเลย อุดรธานี หนองบัวลำภู และหนองคาย) มีแม่น้ำโขงเป็นขอบเขตด้านบนต่อเนื่องไปทางตะวันออก ด้านตะวันตกไปจรดเทือกเขาเพชรบูรณ์ โดยมีเทือกเขาภูพานพาดผ่านในแนวเหนือ-ใต้ แบ่งพื้นที่ศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1.2.1) พื้นที่ฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพาน มีภูเขาเป็นจำนวนมาก เป็นต้นกำเนิด แม่น้ำเลยและห้วยน้ำโหมง ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขาแคบ ๆ มีความลาดชันค่อนข้าง มากจึงมีพื้นที่เพาะปลูกได้น้อย แต่มีพืชพันธุ์ สัตว์ป่า และแร่ธาตุอุดมสมบูรณ์ เฉพาะจังหวัดเลย มีแร่ทองคำกระจายในพื้นที่ 8 ตารางกิโลเมตร (ปัจจุบันคือแหล่งทองคำที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภาค อีสาน) แร่เหล็ก 8 ตารางกิโลเมตร และแร่ทองแดง 7 ตารางกิโลเมตร (กรมทรัพยากรธรณี, 2552ก: 77-80) สายแร่เหล่านี้ยังต่อเนื่องไปถึงตำบลบ้านม่วงและตำบลนาจัว อำเภอสังขาม จังหวัดหนองคาย (กรมทรัพยากรธรณี, 2552ข: 73-78) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ด้วย

1.2.2) พื้นที่ฝั่งตะวันออกของเทือกเขาภูพาน อยู่ในเขตลุ่มน้ำห้วยน้ำโหมงต่อเนื่อง ไปถึงริมแม่น้ำโขง ส่วนมากเป็นที่ดินลอนลาดซึ่งตั้งอยู่บนโดมเกลือและแอ่งเกลือ จึงมีแร่เกลือหิน (เกลือสินเธาว์) และโพแทสเซียมอุดมสมบูรณ์ เฉพาะจังหวัดอุดรธานีมีเกลือหินครอบคลุมพื้นที่ 216.98 ตารางกิโลเมตร (76,672 ล้านเมตริกตัน) มีปริมาณสำรองแร่โพแทช 300 ล้านตัน (กรม ทรัพยากรธรณี, 2552ค: 58-63) ส่วนจังหวัดหนองคายมีแอ่งเกลือหินและโพแทช 1 พื้นที่ โดมเกลือ 24 พื้นที่ (เนื้อที่รวม 6,297 ตร.กม.) เฉพาะโดมเกลือมีพื้นที่รวมประมาณ 261 ตารางกิโลเมตร (กรมทรัพยากรธรณี, 2552ข: 78-81) ส่งผลให้เกิดภาวะดินเค็ม แต่อยู่ในระดับต่ำสามารถปลูก พืชและข้าวได้

การเชื่อมต่อกับนครหลวงพระบาง สามารถเดินทางได้ทั้งทางน้ำและทางบก จาก บันทึกการเดินทางของชาวตะวันตกช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เช่น พระวิภาคภูวดล (2533: 65-67)

ได้ล่องเรือช่วงเดือนพฤษภาคม จากเมืองหนองคายไปถึงนครหลวงพระบางโดยใช้เวลาทั้งสิ้น 14 วัน เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (2549: 114-119) ล่องลงมาจากนครหลวงพระบางถึงเมืองเวียงจันทน์ ใช้เวลาประมาณ 12 วัน ขณะที่อ็องรี มูโด้ (2558: 365, 347-378) ใช้เส้นทางบกจากเมืองเลย-เมืองปากลาย-นครหลวงพระบาง ใช้เวลาประมาณ 23 วัน (เฉพาะจากเมืองปากลาย-นครหลวงพระบาง 10-15 วัน) เอเจียน แอมอนิเย (2535:199) บันทึกเส้นทางช่วงเมืองเลยถึงปากลายว่า จากเมืองเลยได้ล่องแม่น้ำเลยลงมาทางใต้ แล้วแยก (ที่อำเภอวังสะพุง-ผู้วิจัย) ไปทางตะวันตก ข้ามลำน้ำสาน ขึ้นเหนือสู่ลำน้ำหมันที่เมืองด่านซ้าย เข้าลำน้ำเหือง ตรงเข้าเมืองแก่นท้าว (ขณะนั้นอยู่ในการปกครองของเมืองปากลาย) ตามลำดับ จากเมืองปากลายสามารถแยกไปทางตะวันตกเข้าสู่เมืองพิชัย (จังหวัดอุตรดิตถ์) เชื่อมต่อไปยังลุ่มน้ำน่านเพื่อขึ้นเหนือ หรือตัดลงลุ่มน้ำเจ้าพระยาทางตอนล่างเพื่อออกทะเลอ่าวไทยได้

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงภูมิประเทศ ขอบเขตพื้นที่ศึกษา และที่ตั้งของชุมชนในนิทานขุนบรมราชา

- ที่มา: 1.ปรับปรุงจาก Google Earth สืบค้น 20 กรกฎาคม 2564 และ
2. ศ.ดร.สันติ ภัยหลบลี้ ภาควิชาธรณีวิทยา คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จะเห็นได้ว่าพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมงนั้น ตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่สามารถตั้งถิ่นฐานถาวรได้มีทรัพยากรสำคัญที่ใช้ดำรงชีพ และมีเส้นทางคมนาคมทั้งทางน้ำ (โขง) และเส้นทางบกเชื่อมนครหลวงพระบางและชุมชนอื่น ๆ ได้

1.3) หลักฐานของชุมชนโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมงก่อน พ.ศ. 1896 แบ่งได้เป็น 2 ยุค คือ

ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีชุมชนเกิดขึ้นทางฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพานตั้งแต่สมัย สังคมเร่ว่อน พบหลักฐาน คือ เครื่องมือหินกะเทาะแบบวัฒนธรรมท่วบิเนียนตามริมแม่น้ำโขง ส่วน การตั้งชุมชนอย่างแท้จริงเริ่มเกิดขึ้นบริเวณริมแม่น้ำโขงในช่วง 4,000-2,500 ปีมาแล้ว มีหลักฐาน ที่แหล่งโบราณคดีภูโถ้น (อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย) ซึ่งมีกิจกรรมเด่นเรื่องการถลุงแร่ทองแดง (ที่พบเพียงแห่งเดียวในภาคอีสาน) และเหล็กเพื่อการส่งออก ต่อมาราว 2,500-1,500 ปีมาแล้ว (สมัยเหล็ก) มีการผลิตและใช้เครื่องมือเหล็กกันอย่างแพร่หลาย สัมพันธ์กับจำนวนประชากรและ ชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น สำหรับในพื้นที่ศึกษาพบว่าชุมชนตั้งอยู่ทั้ง 2 ฝั่งของเทือกเขาภูพาน แต่พบ ทางฝั่งตะวันตกโดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลยมากกว่าพื้นที่อื่น จากการวิเคราะห์หลักฐานทั้งหมด พบข้อแตกต่างบางประการระหว่าง 2 พื้นที่ กล่าวคือ พื้นที่ฝั่งตะวันออกที่แหล่งโบราณคดีโคกคอน (อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย) มีการตกแต่งผิวภาชนะดินเผาด้วยการเขียนลายสีแดงแบบเดียวกับที่พบในกลุ่มวัฒนธรรมบ้านเชียง ขณะที่หลายชุมชนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลย เช่น แหล่งโบราณคดี โนนพริก แหล่งโบราณคดีหนองบัว (อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย) แหล่งโบราณคดีเชิงเขาภูพาทา (อำเภอเมือง จังหวัดเลย) นิยมตกแต่งผิวภาชนะดินเผาด้วยลวดลายปั้นแปะที่คล้ายคลึงกัน ลักษณะ ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชุมชนทั้ง 2 กลุ่ม มีพัฒนาการร่วมสมัยกันแต่เป็นคนละกลุ่มวัฒนธรรม

ยุคประวัติศาสตร์ มีหลักฐานว่าก่อน พ.ศ. 1896 พื้นที่ทั้ง 2 ฝั่งของเทือกเขาภูพาน มี พัฒนาการของชุมชนอยู่ในสมัยวัฒนธรรมทวารวดี แต่พบทางฝั่งตะวันออกมากกว่า (ต่างกับยุค ก่อนประวัติศาสตร์) ซึ่งทั้ง 2 พื้นที่ ยังคงมีลักษณะบางประการที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ทางฝั่ง ตะวันตกหลักฐานส่วนมากจะอยู่ที่ริมแม่น้ำเลย มีแหล่งสำคัญอยู่ที่แหล่งโบราณคดีบ้านปากเป้ง (โรงพยาบาลวังสะพุง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย) พบใบเสมาหินทรายมีภาพสลักแสดงถึงคติความ เชื่อในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งคล้ายคลึงกับที่พบจากชุมชนโบราณที่บ้านกุดโง้ง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ จึงสรุปได้ว่าชุมชนในวัฒนธรรมทวารวดีที่ริมแม่น้ำเลยมีความใกล้ชิดกับชุมชนร่วม สมัยในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 (สมชาติ ฌณีโชติ, 2534: 95-101) ขณะที่ทางฝั่งตะวันออก พบแบบแผนการปักใบเสมาตามแนวแกนทิศทั้ง 8 ที่ยังไม่สามารถสรุปได้ แน่ชัดว่าเป็นคติความเชื่อใด (มหายานตันตระ หรือเถรวาท) มีลวดลายของภาพสลักบนใบเสมาและ ประติมากรรมบนผนังหินที่เกี่ยวข้องกับคติทั้งฝ่ายเถรวาท ฝ่ายมหายาน (เรื่องศัพทิตกบนใบเสมา ที่วัดสาวสุวรรณาราม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย) และศาสนาฮินดูปะปนกัน มีการรับอิทธิพล ศิลปะเขมรสมัยเกาะแกร์ (กลุ่มใบเสมาที่วัดพระพุทธรูปท้าวบ้าน วัดโนนศิลาอาสน์ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี) สมัยนครวัด (ใบเสมาสลักภาพศัพทิตก) และสมัยบาเยน (พระพุทธรูปทรงเครื่อง ที่ถ้าพระ อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี) (ดูรายละเอียดใน อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2541: 49 และ รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล, 2545: 102-107) ซึ่งลักษณะทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และแตกต่างไปจากพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลย แสดงให้เห็นว่าปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ที่มีเทือกเขาภูพาน ขวางกั้นเอาไว้ ส่งผลให้พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนมีความแตกต่างกัน แต่ขณะเดียวกัน การไม่พบแบบแผนการขุดคูน้ำล้อมรอบเนินดินที่ตั้งชุมชนตามชนบของชุมชนในวัฒนธรรมทวารวดี และไม่ปรากฏอิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรเขมร ก็เป็นลักษณะร่วมที่ทำให้ชุมชนยุค ประวัติศาสตร์ที่มีความแตกต่างไปจากแบบแผนของชุมชนร่วมสมัยอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ทางด้านล่าง

จากหลักฐานข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมงมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนสมัยโบราณเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ด้วยปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ โดยเฉพาะการมีเทือกเขาภูพานขวางกั้นทำให้พัฒนาการในแต่ละยุคมีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างกัน

2. พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้าง ช่วง พ.ศ. 1896-2102 แบ่งย่อยเป็น 3 ประเด็น

2.1) หลักฐานการตั้งชุมชน พบแหล่งโบราณคดีสมัยล้านช้างไม่น้อยกว่า 350 รายการ แต่มีการกระจุกตัวหนาแน่นทางฝั่งตะวันออกของเทือกเขาภูพานโดยเฉพาะบริเวณใกล้แม่น้ำโขง หลักฐานทั้งหมดสะท้อนถึงการเลือกทำเลที่ตั้งของชุมชนจำแนกได้ 3 แบบ ดังนี้ (ดูตารางที่ 1 และภาพที่ 2)

แบบที่ 1 ชุมชนสมัยล้านช้างที่ใช้พื้นที่ต่อเนื่องมาจากยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงยุคประวัติศาสตร์ (ช่วงสมัยวัฒนธรรมทวารวดี) และ/หรือ ชุมชนที่ใช้พื้นที่ต่อจากสมัยวัฒนธรรมทวารวดี มีจำนวน 27 แหล่ง เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านทรายขาว และแหล่งโบราณคดีบ้านน้อยนา อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดหนองคาย แต่ไม่อาจระบุได้ว่าเป็นชุมชนดั้งเดิม หรือเป็นชุมชนที่เพิ่งอพยพเข้ามาใหม่สมัยล้านช้าง

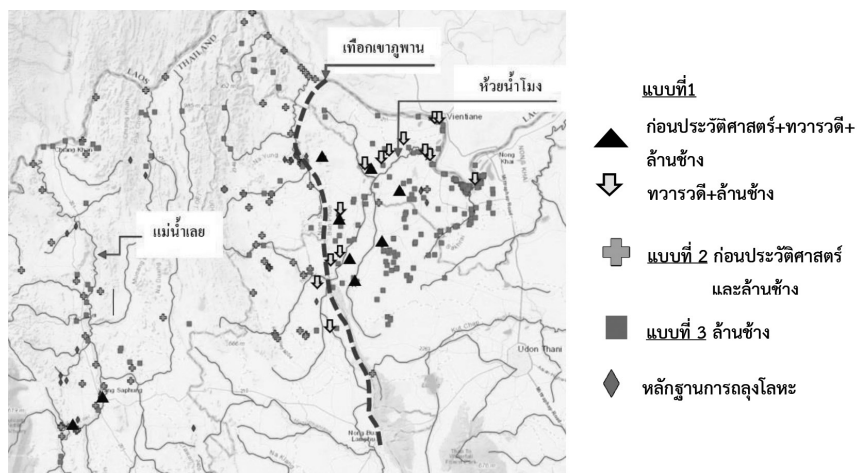
แบบที่ 2 ชุมชนล้านช้างที่เข้ามาใช้พื้นที่ซ้ำแบบไม่ต่อเนื่อง คือ เข้ามาตั้งชุมชนบนแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ (ไม่พบหลักฐานสมัยวัฒนธรรมทวารวดี) พบจำนวน 37 แหล่ง แทบทั้งหมดพบทางฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพาน เช่น แหล่งโบราณคดีวัดโพธิ์ชัย อำเภอมือง จังหวัดเลย แหล่งโบราณคดีบ้านนาเกิ่น อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมักตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งทรัพยากรแร่โลหะ และมีหลักฐานการถลุงโลหะร่วมด้วย

แบบที่ 3 ชุมชนที่พบหลักฐานเฉพาะสมัยล้านช้าง จำนวน 286 แหล่ง พบมากทางฝั่งตะวันออกของเทือกเขาภูพานโดยเฉพาะบริเวณใกล้แม่น้ำโขง เช่น กลุ่มเมืองโบราณเวียงคุก (วัดศิลาเลข อำเภอน้ำโสม หนองคาย) อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย ฯลฯ เป็นต้น

ตารางที่ 1 แสดงตำแหน่งที่พบหลักฐานทางโบราณคดีและแบบแผนการเลือกที่ตั้งของชุมชนสมัยล้านช้าง

พื้นที่/แบบแผนการเลือกที่ตั้งของชุมชน	1. ชุมชนที่ใช้พื้นที่ต่อเนื่อง		2. ชุมชนที่ใช้พื้นที่ไม่ต่อเนื่อง	3. ชุมชนใหม่สมัยล้านช้าง	รวม (รายการ)
	- ยุคก่อนประวัติศาสตร์ - สมัยทวารวดี - สมัยล้านช้าง	สมัยทวารวดีต่อเนื่องถึงสมัยล้านช้าง	ยุคก่อนประวัติศาสตร์และ สมัยล้านช้าง (ไม่พบสมัยทวารวดี)		
ฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพาน	2	2	37	91	133
ฝั่งตะวันออกของเทือกเขาภูพาน	8	15	-	195	218
รวม	10	17	37	286	350

ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 8 ขอนแก่น (ข้อมูลถึง ค.ศ. 2019)

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงการกระจายตัวของหลักฐานสมัยล้านช้างที่พบบริเวณพื้นที่ระหว่างลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมง

ผลการวิเคราะห์เรื่องทำเลที่ตั้งพบว่า การตั้งชุมชนแบบที่ 1 พบบริเวณที่ราบริมลำน้ำใหญ่ (แม่น้ำเลย ห้วยน้ำโมง และแม่น้ำโขง) หากพบบนพื้นที่สูงมักเป็นพื้นที่พิธีกรรม แบบที่ 2 พบทั้งหมดพบทางฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพานซึ่งมีที่ราบน้อยแต่มีแร่ธาตุอุดมสมบูรณ์ ทั้งยังพบ

หลักฐานการถลุงโลหะร่วมด้วย ส่วนแบบที่ 3 กระจุกด้อย่างหนาแน่นใกล้กับริมแม่น้ำโขงทางฝั่งตะวันออกของเทือกเขาภูพาน และอยู่ไม่ไกลจากนครหลวงเวียงจันทน์ กลุ่มนี้จึงน่าจะเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการร่วมสมัยกับนครหลวงเวียงจันทน์

2.2) พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้างบริเวณลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมง จากหลักฐานทั้งหมดพบว่ามีเพียง 3 ชุมชน ที่มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมอยู่ในช่วง พ.ศ. 1896-2102 แบ่งย่อยได้เป็น 2 ระยะ คือ

2.2.1) ระยะที่ 1 สมัยพระยาฟ้ารุ่ง-พระยาวิสุทธราช (พ.ศ. 1896-2063) ช่วงนี้พบเฉพาะข้อมูลในนิทานขุนบรมราชาที่เรียบเรียงขึ้นในสมัยพระยาวิสุทธราช (พ.ศ. 2044-2063) เนื้อหาบางส่วนกล่าวถึงการขยายอิทธิพลของพระยาฟ้ารุ่ง (พ.ศ. 1896-1936) ลงมายังภาคอีสานของไทย พื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมงนั้นมีเมืองชายขาวและเมืองหนองบัวตั้งอยู่ ทั้ง 2 เมืองมีผู้ปกครองกินตำแหน่ง “ขุนใหญ่ขอบเมือง” มีหน้าที่ร่วมกับขุนใหญ่ขอบเมืองของเมืองแก่นท้าว (อยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำหมัน มีอาณาเขตต่อเนื่องกับลุ่มแม่น้ำเลยขึ้นไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ แขวงไชยบุรี สปป.ลาว) รับผิดชอบดูแล “ด่านสามหมื่น” (กรมศิลปากร, 2545: 156) จากข้อความดังกล่าวสะท้อนว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นชายแดนของนครหลวงพระบางที่มีด่านตั้งอยู่ สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของนครหลวงพระบาง มีพื้นที่ต่อเนื่องกับชายแดนของอยุธยาโดยมีเทือกเขาเพชรบูรณ์กั้นเอาไว้ สันนิษฐานว่าที่ตั้งเดิมของชุมชนเมืองชายขาวน่าจะอยู่ริมแม่น้ำเลย เขตบ้านทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ขณะที่ชุมชนเมืองหนองบัวน่าจะตั้งอยู่แถบวัดถ้ำสุวรรณคูหา อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ติดกับเชิงเขาภูพานทางฝั่งตะวันตก อยู่เหนือห้วยน้ำโมงเล็กน้อยและใกล้กับจุดที่เป็นช่องเขาขาด (ช่องเขาผาแดงหรือช่องหนองฮ่อม) ซึ่งเป็นเส้นทางโบราณที่ใช้ข้ามเทือกเขาภูพานเส้นทางหนึ่ง ดังนั้นเมืองชายขาวและเมืองหนองบัวจึงเป็นชุมชนชายแดน (ด้านตะวันตกเฉียงใต้) ของนครหลวงพระบางที่ถูกชนไปด้วยเทือกเขาเพชรบูรณ์ (ด้านตะวันตก-ใกล้เมืองชายขาว) และเทือกเขาภูพาน (ด้านตะวันออก-ใกล้เมืองหนองบัว)

สำหรับสถานภาพของผู้นำชุมชนนั้น หนังสือประวัติศาสตร์ลาว (ดิกดำน-ปะจัน) ระบุว่าพระยาฟ้ารุ่งได้จัดลำดับความสำคัญของเมืองที่ขึ้นตรงต่อนครหลวงพระบางเป็น 3 ระดับ คือ เชื้อนเมือง ขอบเมือง และด่านเมือง ซึ่งเมืองชายขาวและเมืองหนองบัวจัดอยู่ในกลุ่มขอบเมือง จึงมีความสำคัญอยู่ในระดับกลาง คือ ระดับขอบเมือง อีกทั้งยังระบุอีกว่าผู้นำระดับขอบเมืองมักมีสถานภาพเป็นเจ้าศักดินา หรือสืบเชื้อสายมาจากเจ้าศักดินาในท้องถิ่น (สุนด์ โพธิสาน และ หนูไซ พุมมะจัน, 2000: 103-107) แต่การศึกษาครั้งนี้พบต่างออกไป เนื่องจากเอกสารหนังสือฉบับ พ.ศ. 2024 ได้กล่าวถึง “พระยาชาย” ว่าเป็นบุตรชายคนเล็กของเจ้าล้านช้าง ซึ่งสิลา วีระวงส์ (2535: 46) วิเคราะห์ว่าเป็นบุคคลเดียวกับพระราชโอรสองค์หนึ่งของพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นดิน (พ.ศ. 1992-2023) ที่มีนามว่าท้าวแท่นคำและเป็นเจ้าเมืองชายขาว ภายหลังได้ขึ้นเป็นกษัตริย์นามว่าพระยาสุวรรณบัลลังก์ (พ.ศ. 2023-2029) นอกจากนั้น ศิลาจารึกวัดแดนเมือง 2 (นค.2) อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย (พ.ศ. 2078) ยังกล่าวถึงบุคคลผู้หนึ่งว่า “ชายมูย” ซึ่งพงศาวดารล้านช้างตามความในฉบับเดิม และพงศาวดารเมืองหลวงพระบางฉบับศาลาลูกขุน ระบุ

ว่าเป็นนามเดิมของพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้วสมัยที่ยังเป็นเจ้าเมืองชายขาว แต่ข้อมูลดังกล่าวไม่สอดคล้องกับนิทานขุนบรมราชา (สุรศักดิ์ ศรีสาอาง, 2545: 64) จากหลักฐานข้างต้นสะท้อนว่าบางช่วงเวลากษัตริย์ของล้านช้างน่าจะส่งพระราชโอรสมาปกครองเมืองชายขาวซึ่งมีความชัดเจนในกรณีของท้าวแท่นคำ รวมถึงตัวของพระยาไชยจักรพรรดิ แผ่นแผ้วเองก็อาจเคยเป็นเจ้าเมืองชายขาวมาก่อน อย่างไรก็ตาม ในส่วนของเมืองหนองบัวแม้จะได้รับการกล่าวถึงร่วมกับเมืองชายขาว (และเมืองแก่นท้าว) แต่ช่วงนี้ยังไม่พบหลักฐานที่แสดงพัฒนาการของชุมชน สถานภาพของผู้นำและขอบเขตของชุมชนที่ชัดเจน

จากข้อมูลข้างต้น จึงสรุปได้ว่าในระยะแรกชุมชนสมัยล้านช้างมีพัฒนาการขึ้นเฉพาะฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพาน มีความสำคัญในฐานะพื้นที่ด้านชายแดน โดยมีเมืองชายขาวและเมืองหนองบัวทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านมีหน้าที่เฝ้าระวังอยุธยาและชุมชนทางตอนล่างอื่น ๆ ที่อยู่ทางด้านล่าง

2.2.2) ระยะที่ 2 สมัยพระยาโพธิสาลราช-พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2063-2102) มีหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชน ดังนี้

(1) พื้นที่ฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพาน พบหลักฐานที่โบราณสถานวัดห้วยท้าว ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเลย ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย ซึ่งพบทั้งอาคารสิ่งก่อสร้าง ศิลาลาจิ พระพุทธรูป เศษภาชนะดินเผา และร่องรอยการถลุงโลหะ โดยมีข้อความจากศิลาลาจิที่สร้างขึ้นในสมัยพระยารวงษาธรรมิกราช พ.ศ. 2150 ระบุว่าวัดแห่งนี้มีขึ้นแล้วตั้งแต่สมัยพระยาโพธิสาลราช (พ.ศ. 2063-2096) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน, 2558) นอกจากนี้ ดนพลไชยสินธุ์ (2551: 49-50) ตั้งข้อสังเกตว่ามีพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดเล็กรองค์หนึ่ง ไม่ทราบที่มาแต่เก็บไว้ที่วัดศรีสุทราวาส อำเภอเมือง จังหวัดเลย มีศักราชตรงกับ พ.ศ. 2073 อาจถูกเคลื่อนย้ายมาจากวัดห้วยท้าว ต่อมา พ.ศ. 2557 กรมศิลปากรขุดค้นพบศิลาลาจิเพิ่มเติมอีก 1 หลัก ระบุศักราชตรงกับ พ.ศ. 2099 (ห่างหุ้นส่วนจำกัด บุรณวิพัฒน์, 2557: 8-17) หลักฐานเหล่านี้จึงเป็นเครื่องยืนยันว่าในช่วง พ.ศ. 2063-2102 ชุมชนแถบวัดห้วยท้าวซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเลยและมีพิกัดเหนือเมืองชายขาวเดิม (อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย) น่าจะกลายมาเป็นศูนย์กลางแห่งใหม่ของเมืองชายขาว ขณะที่ชุมชนเมืองหนองบัวยังคงไม่พบหลักฐานร่วมสมัย แต่เมื่อวิเคราะห์จากข้อความในศิลาลาจิวัดถ้ำสุวรรณคูหา 1 (อด.1) พ.ศ. 2105 พบว่ามีชุมชนที่ตั้งอยู่รอบวัดทั้ง 4 ด้าน ดังข้อความว่า "...ก้านนาเรือเมืองนาขาม เมืองหินชน เมืองขมูมาแทกเขตทั้งสี่ด้านแลด้านแลพันนา" (วัช ภูณโณทก, ม.ป.ป.: 259) จึงอนุมานได้ว่าชุมชนเหล่านี้น่าจะตั้งอยู่ในละแวกวัดถ้ำสุวรรณคูหามาตั้งแต่ก่อนหน้านั้นแล้ว

(2) พื้นที่ฝั่งตะวันออกของเทือกเขาภูพาน เมื่อพระยาฟ้าจุมสถาปนานครหลวงพระบางนั้น พื้นที่ตอนในโดยเฉพาะบนเขาภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ยังคงมีลักษณะทางวัฒนธรรมบางประการของชุมชนสมัยวัฒนธรรมทวารวดีติดค้างอยู่ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2558: 179-183) จนกระทั่งเข้าสู่ช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 21 จึงเริ่มพบหลักฐานของชุมชนสมัยล้านช้างบริเวณพื้นที่ใกล้กับแม่น้ำโขง โดยมีวัดพระธาตุบังพวนเป็นศูนย์กลาง มีหลักฐานสำคัญ ดังนี้

(2.1) วัดพระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย วัดห่างจากแม่น้ำโขงลงมาทางใต้ประมาณ 7 กิโลเมตร หลักฐาน คือ กลุ่มสิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า “สถมมหาสถาน” และ “เจดีย์พระธาตุบังพวน” ซึ่งมีผลการขุดค้นยืนยันว่าจะก่อสร้างในช่วงเวลาเดียวกัน เป็นสิ่งก่อสร้างที่รับอิทธิพลคติความเชื่อ รูปแบบแผนผัง และศิลปกรรม (บางประการ) มาจากสถมมหาสถานที่วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่ (สร้างขึ้นสมัยพระยาติโลกราช พ.ศ. 1985-2030) โดยมีเอกสารชินกาลมาลีปกรณ์ระบุว่า ลานช้างรับพระพุทธรูปจากล้านนาเมื่อราว พ.ศ. 2066 และมีจารึกที่ฐานพระพุทธรูปทององค์หนึ่ง (บรรจุในเจดีย์พระธาตุบังพวน) ซึ่งทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2167 แต่กล่าวออกนามถึงพระยาโพธิสาลราช จากหลักฐานเหล่านี้จึงสันนิษฐานว่าวัดพระธาตุบังพวนน่าจะสร้างขึ้นในสมัยพระยาโพธิสาลราช ราวหลัง พ.ศ. 2066 เป็นต้นมา (สุรศักดิ์ ศรีสาอากค์, 2555: 150) อนึ่ง เชษฐ ดิงสัญลี (2555: 357-358) เสนอว่าคติการสร้างสถมมหาสถานที่วัดพระธาตุบังพวนมีนัยถึงการย้ายที่ตั้งเมืองหลวง ผู้สั่งให้สร้างเป็นได้ทั้งพระยาโพธิสาลราชและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทั้งนี้ผู้สั่งให้สร้างและช่างก่อสร้างน่าจะเคยเดินทางไปเห็นของจริงมาก่อน ซึ่งจากการตรวจสอบข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่าทั้งสองพระองค์เคยเสด็จไปเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2089 (คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538: 90) จึงนำมาสู่การการตั้งข้อสังเกตว่า แม้จะไม่สามารถระบุได้ว่าลานช้างเริ่มเตรียมการย้ายศูนย์กลางตั้งแต่เมื่อใด แต่น่าจะเริ่มมีความชัดเจนในช่วงปลายสมัยพระยาโพธิสาลราชตั้งแต่ราว พ.ศ. 2089 เป็นต้นมา

(2.2) วัดพระธาตุบุ ตำบลปะโค อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย อยู่ห่างจากวัดพระธาตุบังพวนมาทางตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 6 กิโลเมตร ภายในวัดมีซากโบราณสถานเป็นจำนวนมาก โดยมีอาคารบางหลัง (วิหารหมายเลข 2) ที่กำหนดอายุด้วยรูปแบบทางศิลปกรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ซึ่งแม้ไม่อาจจะระบุช่วงเวลาที่น่านอนได้ แต่ก็ทำให้เห็นว่าเริ่มมีชุมชนสมัยล้านช้างกระจายตัวอยู่ไม่ไกลจากวัดพระธาตุบังพวน

(2.3) ศิลาจารึกของพระยารัตนธรรมประโชติ (พ.ศ. 2127-2141) พบว่ามีหลายหลักที่กล่าวถึงวัดต่าง ๆ ที่เคยได้รับการอุปถัมภ์โดยพระยาโพธิสาลราช (พระราชอัยกา) และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พระราชบิดา) สำหรับในละแวกวัดพระธาตุบังพวนพบจำนวน 3 หลัก ได้แก่ จารึกวัดพระงามน้ำโฆง 2 (พ.ศ. 2133) พบที่วัดพระงามศรีมิ่งมงคลซึ่งตั้งอยู่ด้านใต้ (ฝั่งขวา) ของปากห้วยน้ำโฆง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ศิลาจารึกวัดอุดมสรพพล (นค.25) ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง และศิลาจารึกวัดศิลาเขตอุดม (นค.26) (สุรศักดิ์ ศรีสาอากค์, 2545: 139) ซึ่งแม้จะมีพิภักตั้งอยู่นอกขอบเขตพื้นที่ศึกษา แต่ตั้งอยู่ห่างจากวัดพระธาตุบังพวนเพียง 10 กิโลเมตร จึงได้นำมาพิจารณาด้วย เนื้อความจากจารึกกลุ่มนี้ช่วยยืนยันให้เห็นว่า สมัยพระยาโพธิสาลราชมีเพียงวัดพระธาตุบังพวนเท่านั้นที่มีสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ และสร้างขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนที่อิงตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา (คติสถมมหาสถาน) แสดงถึงการเป็นศูนย์กลางของพื้นที่อย่างแท้จริง ขณะที่ชุมชนร่วมสมัยอื่น ๆ น่าจะเป็นชุมชนบริวารและมีตำแหน่งที่ตั้งสัมพันธ์กับเส้นทางสัญจรเชื่อมต่อกับชุมชนทางตอนใน เช่น วัดพระงามศรีมิ่งมงคล (จารึกเรียกชื่อวัดนิโครธาราม) อยู่ห่างไปทางตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 17 กิโลเมตร ตั้งอยู่ปากห้วยน้ำโฆง วัดพระธาตุบุและวัดอุดมสรพพลห่างไปทางตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 6 และ 9 กิโลเมตรตามลำดับ ตั้งอยู่

ใกล้กับแม่น้ำโขง ส่วนวัดศิลาเขตุอุดมทางไปทางตะวันออกประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นเส้นทางที่สามารถเข้าสู่ห้วยน้ำสวย-ห้วยหลวง-แม่น้ำสงคราม เพื่อเข้าสู่พื้นที่ตอนกลางของแอ่งสกลนคร

จากหลักฐานข้างต้น สรุปได้ว่าเมื่อถึงสมัยพระยาโพธิสาลราช พื้นที่ทางฝั่งตะวันตกน่าจะยังคงมีสถานภาพเป็นด่านชายแดนของนครหลวงพระบางอยู่เช่นเดิม แต่ขณะเดียวกันก็น่าจะเริ่มมีการเตรียมย้ายศูนย์กลางลงมาด้านล่าง จึงมีชุมชนเกิดขึ้นแถบวัดพระธาตุบังพวน มีการใช้คติความเชื่อในพระพุทธศาสนา และก่อสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่เป็นนัยที่สื่อความหมายถึงความเป็นศูนย์กลางของพื้นที่

จากหลักฐานทั้ง 2 ระยะ ยังสะท้อนถึงลักษณะบางประการของพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้างระหว่าง พ.ศ. 1896-2102 ได้ 3 ด้าน คือ

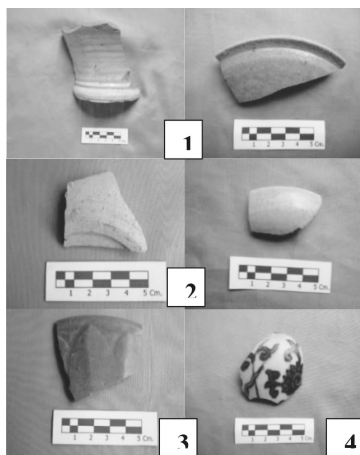
(1) ด้านประชากร แม้จะพบข้อมูลไม่มากนักแต่เมื่อพิจารณาบริบทแวดล้อมแล้วสามารถจำแนกประชากรอย่างกว้างได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชนชั้นปกครอง และกลุ่มชนชั้นใต้การปกครอง ซึ่งกลุ่มหลังนี้บางส่วนอาจเป็นประชากรดั้งเดิมที่อยู่มาก่อนสมัยล้านช้าง

(2) ด้านคติความเชื่อ พบหลักฐานที่ชัดเจนเรื่องศัตการนับถือสัตตมหาสถาน (สถานที่เสวยวิมุตติสุขหลังจากตรัสรู้ 7 สถานที่ คือ โพธิบัลลังก์ อนิมิสสระเจดีย์ รัตนจกกรมเจดีย์ รัตนพรเจดีย์ อชปาลนิโครธเจดีย์ มุจลินท์เจดีย์ และราชายตนเจดีย์) ที่ได้รับอิทธิพลมาจากล้านนา นอกจากนั้นยังพบข้อความบนศิลาจารึกวัดห้วยหัว พ.ศ. 2099 ว่า “นะ มะ อะ (อะ) บวระ หต บุญ สังกาท (ได้) ๙๑๘ ตัว ปิมะโรงไหว่ปี ฮวาย(สี) (เดิน) (ยี่) (๒๕ ๕)” กฤษณ์ชัย ชลพัชร สิทธิกุล มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ผู้อ่าน-แปล วิเคราะห์คำว่า “หต บุญ” หมายถึง การทำพิธีเถราก็เชกที่มีการสงฆ์พระพุทธรูปหรือพระเถระตามแบบคณะสงฆ์ฝ่ายล้านช้าง (อ้างใน หก. บุรณาวินิพนธ์, 2557: 6-24)

(3) ด้านวิถีการดำรงชีพ มีความเกี่ยวข้องกับแร่ธาตุโดยเฉพาะทองคำ ทองแดง และเหล็ก ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากมาใช้ประโยชน์หลายแบบ เช่น ทองคำ ราชสำนักล้านช้างน่าจะต้องการเพื่อส่งเป็นเครื่องบรรณาการไปยังจีน บางส่วนอาจถูกใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำแผ่นหลาบคำในพิธีหตสรง (หตสรง) คุรยลชะเอียดเพิ่มเติมในทำเนียบสมณศักดิ์ของชาวเวียงจันทน์โบราณ (กรมศิลปากร, 2545: 202-204) หรือใช้สร้าง ศาสนวัตถุ ศาสนสถาน เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา มีการผลิตเครื่องมือเหล็ก (และโลหะอื่น ๆ) เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์แล้ว เอเจียน แอมอนิเย (2539: 194,199) เดินทางมายังเมืองเลยเมื่อ พ.ศ. 2438 บันทึกว่า “...ประชาชนเมืองเลย... พวกชาวบ้านพากันตีเหล็ก ซึ่งแร่เหล็กนั้นมีคุณภาพสูง แร่น้ำมาจากภูเหล็ก เพียงแค่เอาไปเผาไฟและตีก้อนแร่ในลักษณะเป็นแท่งเพื่อขัดขัดโลหะออก ก็จะได้เหล็กบริสุทธิ์พอสมควร...” มีการทำนาปลูกข้าวและพืชหลายชนิด เช่น หมาก พลู (มะ) พรว้าตาล เพื่อใช้เป็นอาหารและเป็นของอุทิศให้กับพระพุทธศาสนาดังปรากฏตามข้อความในศิลาจารึกสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชหลายหลัก เช่น จารึกวัดห้วยหัว พ.ศ. 2105 และศิลาจารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา (อด.1) พ.ศ. 2105 เป็นต้น ซึ่งหมากและพลูยังเป็นพืชที่สะท้อนว่ามีวัฒนธรรมการเคี้ยวหมากอยู่ในสังคมล้านช้างด้วย สำหรับแหล่งอาหารตามธรรมชาติและยารักษาโรคนั้นน่าจะได้รับการเก็บของป่า ลำสัตว์ ตามป่าเขาซึ่งแถบลุ่มแม่น้ำเลยนั้นอุดมไปด้วยต้นชาติ (ชาติ-ผู้วิจัย) เต็ง รัง

ต้นเปื่อย กระวาน โขลงช้าง นกคุ้ม นกเขา ไก่ป่า และครั้ง (เอเจียน แอมอนิเย, 2539:199) อีกทั้งในลำนํ้าโขงที่อำเภอสังขุม จังหวัดหนองคาย ยังเป็นพื้นที่พิเศษที่มี “อ่างปลาบึก” สำหรับจับปลาบึก (การจับปลาบึกทำได้เฉพาะจุดที่มีอ่างปลาบึกเท่านั้น) มากถึง 2 อ่าง (ฤติมน ปรีดีสินิท, 2530: 89-99) ทั้งนี้พบว่า “ไขปลาบึก” เป็นสิ่งที่ระบุไว้ในรายการเครื่องบรรณาการที่นครหลวงพระบางที่ต้องส่งให้แก่จีน (พระวิภาคภูวดล, 2533: 68) ปลาบึกจึงเป็นทั้งอาหารและอาจเป็นทรัพยากรหายากที่ต้องรวบรวมแล้วส่งให้กับราชสำนัก ส่วนเกลือก็เป็นแร่ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ บันทึกของเอเจียน แอมอนิเย (2539: 199,209) ระบุว่าชาวเมืองเลยมักกินข้าวกับแจ่วที่มีส่วนผสมของเกลือกับพริก ซึ่งแถบนี้มีบ่อเกลืออยู่ที่เมืองด่านซ้าย (น่าจะหมายถึงบ่อเกลือริมแม่น้ำหมันที่บ้านเหมืองแพร์ อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย-ผู้วิจัย) ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่าชุมชนที่ตั้งอยู่แถบกลุ่มแม่น้ำเลยน่าจะใช้เกลือจากบ่อที่เมืองด่านซ้ายในการอุปโภคและบริโภค ส่วนชุมชนทางฝั่งตะวันออกของเทือกเขาภูพานนั้นตั้งอยู่บนโดมเกลืออยู่แล้ว ทั้งยังใกล้กับแหล่งต้มเกลือในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำสงครามด้วย

นอกจากนั้น จากการขุดค้นศึกษาที่วัดห้วยหัวยังพบเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ แหล่งเตापาน แหล่งเตาเวียงกาหลง จังหวัดเชียงราย แหล่งเตาเมืองศรีสันทลย์ จังหวัดสุโขทัย และชิ้นส่วนภาชนะเนื้อกระเบื้อง (Porcelian) จากแหล่งเตาในประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง แสดงให้เห็นว่ามีการแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนภายนอกเกิดขึ้น แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นการติดต่อโดยตรงหรือเป็นการนำเข้าผ่านพ่อค้าคนกลาง

ภาพที่ 3 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาภายนอก

1. แหล่งเตापาน 2. แหล่งเตาเวียงกาหลง 3. แหล่งเตาสุโขทัย 4. เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง

ที่มา: หจก.บูรณาวិพัฒน์ (2557, 6-63, 6-64, 6-65 และ 6-66)

จากหลักฐานทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนสมัยล้านช้างระยะแรกนั้น เกิดขึ้นทางฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพานก่อน ในฐานะชุมชนเมืองหน้าด่านของนครหลวงพระบาง ระยะต่อมาจึงเริ่มขยายมาทางฝั่งตะวันออกซึ่งน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับการเตรียมย้ายศูนย์กลางลงมายังเวียงจันทน์ ส่วนประชากรในพื้นที่แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม (ชนชั้นปกครอง และชนชั้นใต้การปกครอง) มีการสร้างศาสนสถานภายใต้คติความเชื่อในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่รับมาจากล้านนา วิถีชีวิตการดำรงชีพมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรและสภาพทางภูมิศาสตร์ และมีการติดต่อ (ค้าขาย) กับชุมชนภายนอกทั้งในภูมิภาคเดียวกันและต่างภูมิภาค

3. ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้าง ช่วง พ.ศ. 1896-2102 ประกอบด้วย

3.1) ปัจจัยภายนอก คือ ข้อจำกัดของนครหลวงพระบาง ซึ่งเป็นรัฐเกิดใหม่ที่มีขนาดเล็กและถูกขนาบด้วยภูเขาทำให้ไม่สามารถขยายดินแดนทางกายภาพได้ อีกทั้งยังถูกรัฐที่มีความเข้มแข็งมากกว่าล้อมกรอบเอาไว้โดยมีจักรวรรดิจีนเป็นมหาอำนาจทางด้านเหนือ ซึ่งในระยะแรก ๆ จะต้องส่งบรรณาการให้จีนบ่อยครั้ง ข้อจำกัดเหล่านี้จึงน่าจะเป็นปัจจัยให้ล้านช้างต้องขยายอิทธิพลลงมาทางด้านล่าง

3.2) ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

(1) สภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการตั้งชุมชน เนื่องจากมีทั้งภูมิประเทศแบบภูเขาที่มีทรัพยากรแร่และป่าไม้ และแบบที่ราบลอนลาดอยู่บนแอ่งเกลือและโดมเกลือซึ่งมีจะส่งผลต่อภาวะดินเค็ม แต่ก็ยังอยู่ในระดับที่เพาะปลูกข้าวได้ มีแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางคมนาคมหลักเชื่อมต่อนครหลวงพระบางและบ้านเมืองที่อยู่เหนือขึ้นไป หรือล่องลงได้ออกทะเลจีนใต้ทางด้านล่าง มีลำน้ำสาขาเป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมชุมชนภายในมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ห้วยน้ำโมงเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางเชื่อมชุมชนในลุ่มแม่น้ำชี ไปจนถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อออกทะเลอ่าวไทย แม่น้ำเลยเป็นเส้นทางลงสู่พื้นที่ลุ่มน้ำป่าสักเข้าสู่อยุธยา หรือหากล่องแม่น้ำโขงขึ้นไปก็ถึงเมืองปากลายก็สามารถแยกไปทางตะวันตกเข้าเมืองพิชัยไปยังสุโขทัยต่อไปยังล้านนา ด้วยปัจจัยเหล่านี้จึงพบหลักฐานการตั้งชุมชนมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์และพัฒนาการเข้าสู่สังคมเมืองในสมัยวัฒนธรรมทวารวดี เมื่อล้านช้างแผ่อิทธิพลมาสภาพทางสังคมเดิมจึงค่อนข้างมีระเบียบแบบแผน มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีโดยเฉพาะด้านโลหะกรรม มีศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอยู่ก่อนแล้ว ผู้ปกครองในสมัยล้านช้างจึงมีหน้าที่เพียงจัดระเบียบการปกครองตามที่ต้องการ

(2) คติความเชื่อในพระพุทธศาสนา มีการนำคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจากล้านนาเข้ามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและควบคุมทางสังคม อีกทั้งยังแฝงด้วยกุศโลบายในการควบคุมพื้นที่และเข้าถึงแหล่งทรัพยากร สังเกตได้จากตำแหน่งที่ตั้งของวัดต่าง ๆ เช่น วัดห้วยหัวตั้งอยู่เหนือแหล่งแร่ที่มีจำนวนมากในท้องที่อำเภอเมืองเลยและอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ซึ่งมีแหล่งทองคำขนาดใหญ่รวมอยู่ด้วย ส่วนชุมชนเครือข่ายของวัดพระธาตุบังพวน เช่น วัดพระงามศรีมงคลตั้งอยู่ปากห้วยน้ำโมงสามารถควบคุมการผ่านเข้าออกสู่พื้นที่ทางตอนในวัดศิลาเขตอุดมตั้งอยู่ริมห้วยน้ำสวยควบคุมเส้นทางเข้าสู่แหล่งเกลือในเขตลุ่มแม่น้ำสงคราม เป็นต้น

(3) ทรัพยากร บริเวณนี้มีทั้งกำลังคน และทรัพยากรธรรมชาติที่ล้นช้ำต้องการ
สันนิษฐานว่าน่าจะมีการนำระบบส่วยมาบังคับใช้กับประชากรในชนชั้นใต้การปกครอง ซึ่งมีหน้าที่
สำคัญอย่างน้อย 2 ด้าน คือ

(3.1) เป็นกำลังทหารในยามศึกสงคราม มีตัวอย่างจากสงครามกับเวียดนาม พ.ศ.
2022 หมิงสือลู่บันทึกว่าเวียดนามมีกำลังพล 90,000 นาย บุกลงมาถึงเมืองเชียงคานเดิม (เมือง
สาณะคาม สปป.ลาว) แต่พระยาชายเจ้าเมืองชายขาวได้นำกำลังคนข้ามแม่น้ำโขงไปต่อสู้และจน
ข้าศึกแตกพ่ายไป (Wade, 2005c) ซึ่งกำลังคนที่พระยาชายขาวเกณฑ์ไปรบนั้นน่าจะเป็นประชากร
ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่กลุ่มเมืองที่ดูแลด้านสามหมื่นนั่นเอง

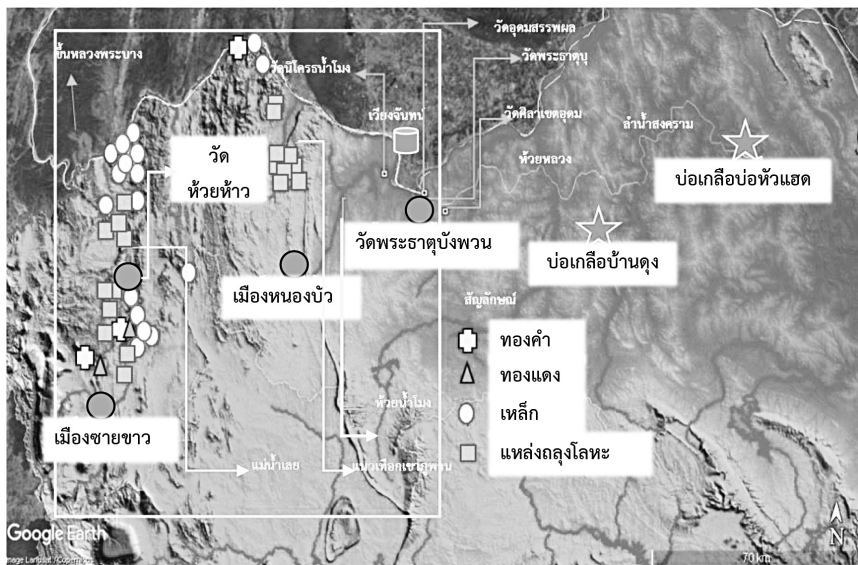
(3.2) เป็นแรงงานรวบรวมผลผลิตและทรัพยากร โดยเฉพาะในระยะแรกที่ต้องส่ง
บรรณาการให้แก่จีนอย่างเข้มข้น อีกส่วนหนึ่งต้องป้อนเข้าระบบการค้าที่ควบคุมโดยพระคลังสินค้า
(สุเนต โพธิสาน และหนูไซ พุมมะจัน, 2000: 170-171) ซึ่งในพื้นที่ศึกษาที่มีทั้ง ทองคำ ทองแดง
พลวง ผลิตภัณฑ์จากป่า เช่น งาช้าง ช้าง นอแรด กระวาน สมุนไพรหายาก รวมถึงมีปลาบึกที่จีน
ต้องการไปด้วย โดยมีข้อสังเกตว่าทำเลที่ตั้งของหลายชุมชนมีความสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากร
ดังนี้ (ดูภาพที่ 4ประกอบ)

- ทองคำ ทองแดง และเหล็ก: พบเป็นจำนวนมากในเขตเมืองชายขาว โดยเฉพาะ
ทองคำในพื้นที่อำเภอวังสะพุงซึ่งมีปริมาณมากที่สุด ในภาคอีสาน แม้จะไม่มีหลักฐานว่าล้านช้างได้
เข้าถึงแหล่งทองคำแห่งนี้หรือไม่ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับบันทึกของเอเจียน แอมอนิเย (2539:194)
ที่ราชสำนักสยามกำหนดให้เมืองเชียงคาน (อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย) ต้องส่งส่วยเป็นทองคำ
ว่า“จังหวัดเชียงคาน....ค้ออารตคคนละ 2 สลึงทองคำ สำหรับขายที่มีครอบครัว ...คนแก่กับขาย
โสดจะต้องจ่าย 1 สลึงทองคำ ... ค้าภาษีอากรจังหวัดนี้ถูกระบุเอาทองคำหนัก 35 ตำลึง” สะท้อน
ว่าทองคำแถบนี้จะเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ส่วนแร่ทองแดงและเหล็กก็ล้วนมีบทบาทต่อวิถีชีวิต
ของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์แล้ว ปัจจุบันที่จังหวัดเลยพบบ่อเหล็กและทองแดงที่
ศักยภาพมากถึง 15 บ่อ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน จำลอง ปินดวงศ์, ม.ป.ป.) จึงมีความเป็นไปได้
อย่างยิ่งว่าแร่โลหะที่นำไปใช้เครื่องบรรณาการ และผลิตเครื่องมือเครื่องใช้หรืออาวุธยุทโธปกรณ์
นั้น ส่วนหนึ่งน่าจะได้มากบ่อแร่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลย ดังนั้นการที่พระยาโพธิสาลราชและพระเจ้า
ไชยเชษฐาธิราชให้ความสำคัญต่ออวดหัวห้าวเป็นอย่างมาก ก็น่าจะเกี่ยวข้องกับเหมืองทองคำ บ่อ
ทองแดง และบ่อเหล็กที่อยู่ด้านล่างนั่นเอง

- เหลือ โยชียูกิ มาซุฮารุ (2546: 152) และอุซุเมียะ ธงไชย (2526: 91) เสนอว่า
เมืองเวียงจันทน์เป็นแหล่งรวบรวมเกลือแล้วส่งไปขายยังนครหลวงพระบางและล้านนา ซึ่งเกลือที่
เวียงจันทน์รวบรวมได้น่าจะมาจากบ่อเกลือแถบลุ่มน้ำสงคราม (ตอนกลางของแอ่งสกลนคร) ใน
ภาคอีสานของไทย ซึ่งการผลิตเกลือที่มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อน
ประวัติศาสตร์แล้ว โดยมีข้อสังเกตว่าเส้นทางจากวัดพระธาตุบังพวนหากตรงไปยังวัดศิลาเขตุอุดม
จะสามารถเดินทางตามห้วยน้ำสวย ตัดลำห้วยหลวง เชื่อมกับแม่น้ำสงครามเพื่อเข้าถึงบ่อเกลือ
บ้านดุง (อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี) และบ่อหัวแฮด (อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ) ได้อย่าง
สะดวก ดังนั้นบทบาทหนึ่งของชุมชนบริเวณวัดพระธาตุบังพวนจึงอาจเกี่ยวข้องกับการรวบรวมเกลือ

(และสินค้าอื่น ๆ) จากพื้นที่ลุ่มแม่น้ำสงคราม

ด้วยเหตุนี้ จึงสรุปได้ว่าปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนสมัยล้านช้างที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมง ประกอบด้วย ปัจจัยภายนอกคือข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์และขอบเขตอำนาจของนครหลวงพระบางเอง ส่วนปัจจัยภายใน คือ ความเหมาะสมด้านสภาพภูมิศาสตร์ พัฒนาการของชุมชนดั้งเดิมที่มีความเจริญจนถึงระดับสังคมเมืองอยู่ก่อนแล้ว มีคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา และทรัพยากรสำคัญ (กำลังคน และทรัพยากรธรรมชาติ) ที่นครหลวงพระบางต้องการ

ภาพที่ 4 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงตำแหน่งชุมชนสำคัญและแหล่งทรัพยากรในพื้นที่ใกล้เคียง
ที่มา: 1.ปรับปรุงจาก Google Earth สืบค้น 20 กรกฎาคม 2564 และ 2. ศ.ดร.สันติ ภัยหลบลี้
ภาควิชาธรณีวิทยา คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาเรื่อง พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณสมัยล้านช้างบริเวณพื้นที่ระหว่างลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมงช่วง พ.ศ. 1896-2102 พบว่าภูมิประเทศบริเวณนี้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพาน มีการตั้งชุมชนมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สำหรับชุมชนสมัยล้านช้างนั้นเลือกทำเลที่ตั้ง 3 แบบ คือ 1) ชุมชนที่ใช้พื้นที่ต่อเนื่อง 2) ชุมชนที่ใช้พื้นที่ไม่ต่อเนื่อง 3) ชุมชนใหม่สมัยล้านช้าง พัฒนาการของชุมชนแบ่งได้ 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 (พ.ศ. 1896-2063) มีชุมชนเมืองชายขาวและเมืองหนองบัว ทั้งคู่ตั้งอยู่

ทางฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพาน มีสถานภาพเป็นเมืองหน้าด่านที่คอยเฝ้าระวังอยุธยา ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2063-2102) ความสำคัญของเมืองชายขวาย้ายตามแม่น้ำเลยขึ้นเหนือไปอยู่ที่วัดห้วยท้าว ส่วนทางฝั่งตะวันออกมีชุมชนเกิดใหม่ที่มีวัดพระธาตุบังพวนเป็นศูนย์กลาง สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการของชุมชน ประกอบด้วย ปัจจัยภายนอกในเรื่องข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์และอำนาจทางการเมืองของนครหลวงพระบางเอง และปัจจัยภายในเรื่องสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการตั้งชุมชน คติความเชื่อในพระพุทธศาสนา และมีทรัพยากรสำคัญ

บทความนี้เป็นการบุกเบิกพื้นที่ศึกษาในระดับลุ่มน้ำ ซึ่งพบว่ามีการพัฒนาการของชุมชนที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีแบบแผนที่ตั้งของชุมชนสมัยล้านช้าง 3 แบบ ซึ่งพัฒนาการของชุมชนระยะที่ 2 (พ.ศ. 2063-2102) เป็นการต่อยอดมาจากธีระวัฒน์ แสนคำ (2559ก: 40-70) ที่ระบุว่าวัดห้วยท้าวเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่มีพัฒนาการต่อมาจากเมืองชายขาวเดิม โดยบทความนี้มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าพิกัดที่ตั้งของวัดห้วยท้าวมีนัยสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรแร่ (ทองคำ ทองแดง เหล็ก) และผลิตภัณฑ์จากป่าไม้ที่อยู่ด้านล่าง แต่มีข้อโต้แย้งกับสุนัด โพธิสาน และหนูไซ พุ่มมะจัน (2000: 105-106) ที่ระบุว่าผู้นำของชุมชนระดับขอบเมืองมีสถานภาพเป็นเจ้าศักดินาในท้องถิ่น แต่บทความนี้พบว่าท้าวแทนคำ (เจ้าเมืองชายขาว) เป็นพระราชโอรสของพระยาไชยจักรพรรดิ แผ่นแก้ว (พ.ศ. 1992-2023) และข้อเสนอของเชษฐ ติงสยูลี (2555: 385) ว่าสัตตมหาสถานที่วัดพระธาตุบังพวนอาจสร้างขึ้นในสมัยพระยาโพธิสาลราช (พ.ศ. 2063-2090) หรือสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2091-2114) ก็ได้ แต่หากสร้างในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจะเป็นการสื่อถึงนัยการจำลองเมืองเชียงใหม่วัดที่เคยเป็นศูนย์กลางทางศาสนาซึ่งถูกพม่ายึดครองไปแล้ว มาไว้ยังนครหลวงเวียงจันทน์ แต่บทความนี้มีหลักฐานร่วมสมัยบ่งชี้ว่าชุมชนบริเวณวัดพระธาตุบังพวนน่าจะเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระยาโพธิสาลราชแล้ว นอกจากนั้นปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนยังเป็นส่วนเติมเต็มให้กับศรีวิลาส มูลเหลา ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และธนันท์ ปูนวรรณ (2563: 149) ที่พบว่านครหลวงพระบางต้องส่งบรรณาการไปยังจีนไม่ต่ำกว่า 25 ครั้ง และโยชิยุกิ มาซุฮาร่า (2546: 34) ที่เสนอว่านครหลวงพระบางก่อตัวเป็นรัฐเพราะมีศักยภาพทางเศรษฐกิจสำคัญประการหนึ่ง คือ หลวงพระบางและเขตใกล้เคียงเป็นแหล่งผลิตสินค้าสำคัญบางอย่าง เช่น โลหะมีค่า สัตว์ และพืชมีกลิ่นหอม ซึ่งบทความนี้ค้นพบว่ารายการเครื่องบรรณาการที่ต้องส่งให้จีนและสินค้าของนครหลวงพระบางส่วนหนึ่ง คือ ทองคำ ทองแดง เหล็ก ปลาบึก ล้วนเป็นทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์บริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมง อีกทั้งชุมชนบริเวณวัดพระธาตุบังพวนยังสามารถเข้าถึงแหล่งเกลือในเขตลุ่มแม่น้ำสงครามได้อย่างสะดวกอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ เพื่อเติมเต็มองค์ความรู้ในประเด็นของการพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนสมัยล้านช้างให้รอบด้านมากขึ้น จึงควรมีการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ระหว่างลุ่มแม่น้ำเลยถึงห้วยน้ำโมงช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองของนครหลวงเวียงจันทน์ระหว่าง พ.ศ. 2103-2322

รายการอ้างอิง

- กฤษณพจน์ ศรีทาร์จ. (2550). **ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองเลย กรณีวัดห้วยท่าว อำเภอเมือง จังหวัดเลย**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). เลย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- กัลยาณี กิจโชติประเสริฐ. (2542). **ลายปั้นแปะบนภาชนะดินเผายุคเหล็กบริเวณลุ่มน้ำเลย**. **นิตยสารศิลปากร**. 46(4), 58-63.
- คณะกรรมการการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี**. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- จำลอง ปินดวงศ์. (ม.ป.ป.). **การประเมินปริมาณสำรองแร่เหล็ก จังหวัดเลย**. สืบค้น 17 พฤษภาคม 2564, จาก <http://www.dmr.go.th/download/pj/P10.pdf>
- เชษฐ์ ดึงสัญชี. (2555). **ลัทธิมหายาน: พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดีย และเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ดนุพล ไชยสินธุ์. (2551). **จารึกจังหวัดเลย**. เลย: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์. (2562). **ความสัมพันธ์ทางการเมืองลาว - เวียดนาม ค.ศ. 1353-1975**. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยสังคมพหุลักษณะลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธวัช ปุณโณชก. (ม.ป.ป.). **ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว ศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ: คุณพินอักษรกิจ.
- ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2558). **เมืองชายขาว: ชุมชนโบราณสำคัญของอาณาจักรล้านช้างในลุ่มแม่น้ำเลย**. **วารสารพื้นถิ่นโขง ซี มูล**. 1(2), 67-106.
- _____. (2559ก). **ชุมชนโบราณบ้านนาอ้อ: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนโบราณสำคัญในลุ่มแม่น้ำเลย**. **วารสารพื้นถิ่นโขง ซี มูล**. 2(2), 45-70.
- _____. (2559ข). **ความสำคัญของชุมชนโบราณเมืองพานในประวัติศาสตร์ล้านช้าง**. **วารสารพื้นถิ่นโขง ซี มูล**. 2(1), 191-218.
- _____. (2563ก). **เมืองเชียงคาน: การศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณริมฝั่งแม่น้ำโขง**. **วารสารพื้นถิ่นโขง ซี มูล**. 6(2), 1-34.
- _____. (2563ข). **ประวัติศาสตร์โบราณคดีบ้านสัมปอ-ค่ายเมืองแสน อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู**. เลย: เจ้าอธิการสุรเชษฐ์ อิทธิเตโช วัดศิริทรงธรรม.
- ทรัพย์ากรธณี, กรม. (2552ก). **การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี จังหวัดเลย**. กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- _____. (2552ข). **การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี จังหวัดหนองคาย**. กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

- _____. (2552ค). การจำแนกเขตเพื่อการจัดการด้านธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี
จังหวัดอุดรธานี. กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม.
- พระวิภาคภูวดล. (2333). **บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม**. แปลโดย น.ท.หญิงสุมาลี
วีระวงส์. กรุงเทพฯ: กรมแผนที่ทหาร.
- มูโอต์, อ็องรี. (2558). **บันทึกการเดินทางของอ็องรี มูโอต์ ในราชอาณาจักรสยาม กัมพูชา ลาว
และอินโดจีนตอนกลางส่วนอื่น ๆ**. แปลโดย กรรณิกา จรรย์แสง. กรุงเทพฯ: มติชน.
- โยชิยุกิ มาซุฮารุ. (2546). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง สมัยคริสต์
ศตวรรษที่ 14-17 จาก “รัฐการค้าในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า”**. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มติชน.
- ฤดีมน ปรีดีสินท. (2530). ลำปลาบึก พิธีกรรมแห่งลำโขง. **สารคดี**. 3 (25), 89-99.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2558). **ทวารวดีในอีสาน**. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. (2545). ใบเสมาเรื่องศิพินาคก: ร่องรอยพุทธศาสนาหายานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน. **วารสารเมืองโบราณ**. 28(3), 102-107.
- วรพร ภู่งศ์พันธ์. (2562). ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง.
วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. 4(1), 150-167. สืบค้น
30 มิถุนายน 2564, จาก [https://so04.tcithaijo.org/index.php/jasu/article/
view/194694/135750](https://so04.tcithaijo.org/index.php/jasu/article/view/194694/135750)
- วารังตัน สมิต, เฮอ์เบิร์ต. (2549). **บันทึกการเดินทางสู่แม่น้ำโขงตอนบน ประเทศสยาม**.
แปลโดย พรพรรณ ทองตัน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. (2545). **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9**. กรุงเทพฯ:
กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์กรมศิลปากร.
- ศรีวิลาส มูลเหล่า, ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และชนันท์ บุนนรรณา. (2564). ความสัมพันธ์
ทางการเมืองลาว-จีน ภายใต้ระบบบรรณาการสมัยล้านช้าง (ในช่วง ค.ศ. 1353-
1779). **วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม**. 9(1), 139-162. สืบค้น 28
มิถุนายน 2564, จาก [https://so03.tci-thaijo.org/index.php/gshskku/article/
view/225807/165262](https://so03.tci-thaijo.org/index.php/gshskku/article/view/225807/165262)
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). ศิลากจารึกในประเทศไทย. (2550). **จารึกวัดเขา
สมุนกฎ**. สืบค้น 13 เมษายน 2564, จาก [https://db.sac.or.th/inscriptions/
inscribe/detail/201](https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/201)
- _____. (2558). **จารึกวัดห้วยท้าว จ.เลย หลักที่ 2**. สืบค้น 25 พฤษภาคม 2564,
จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/articles/detail/15038>

- สมชาติ มณีโชติ. (2534). ใบเสมาหิน จังหวัดเลย. ใน ดนพล ไชยสินธุ์ (บรรณาธิการ). **มรดกไทยเลย**. (น.87-104). เลย: องค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย ร่วมกับศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดเลย วิทยาลัยครูเลย.
- สิลา วีระวงส์. (2535). **ประวัติศาสตร์ลาว**. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุริตา ดันเลิศ. (2558). พัฒนาการคำว่าลาวในเอกสารจีนโบราณ. **วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้**. 3(2), 87-105. สืบค้น 28 มิถุนายน 2564, จาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/liberalartsjournal/article/view/95956/74932>
- สุรพล นาคะพินิจ. (2557). โบราณวิทยาเรื่องโลหะสำริดในยุคก่อนประวัติศาสตร์ของไทย. **วารสารดำรงวิชาการ**. 13(1), 107-132. สืบค้น 15 มิถุนายน 2564, จาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/Damrong/article/view/20775/18040>
- สุรศักดิ์ ศรีสำออง. (2545). **ลำดับกษัตริย์ลาว**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกรมศิลปากร.
- โสภี อุ่นทะยา. (2551). **กฎหมายโบราณลาว: สังคมลาวปี ค.ศ.1353 - 1695**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาสารคาม). สืบค้นจาก <https://tdc.thailis.or.th/tdc/basic.php>
- อรรถ นันทจักร. (2529). **ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณีการจดบันทึกประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม). สืบค้นจาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis/>
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2541). การศึกษาเบื้องต้นด้านประวัติศาสตร์ศิลปะของใบเสมากลุ่มพระพุทธรูปบัวบาน บ้านผือ จังหวัดอุดรธานี. ใน สุวิทย์ ชัยมงคล (บรรณาธิการ). **ใบเสมากลุ่มพระพุทธรูปบัวบาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี**. (น.26-53). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- อุษณีย์ ธงไชย. (2526). **ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย พ.ศ.1839-2310**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร). สืบค้นจาก <https://cuir.car.chula.ac.th/>
- เอเจียน แอมอนิเย. (2539). **บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438**. แปลโดย ทองสมุทโร โตเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่: โครงการผลิตเอกสารส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทบวงมหาวิทยาลัย.
- สุนัด โพธิ์สถาน และหนูไซ พุมมะจัน. (2000). **ปะหัดลาว (ดึกดำบรรพ์-ปะจจุบัน)**. เวียงจันทน์: กะซวงกะหล่งข้าวและวัดทะนะท่า.

Pupuipa, P& Mattariganond, D. (2011). The Establishment of Vientiane as the New Capital of the Lan Xang Kingdom in the Reign of King Xaysetthathirath (1560-1571 A.D.). **Journal of Mekong Societies** 17(1), 46-67. Retrieved May 20,2021, from <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/245652/168702>

Wade, G. (2005a). **Southeast Asia in the Ming Shi-Lu: an open access resource**. Retrieved May 6,2021, from <http://www.epress.nus.edu.sg/msl/reign/hong-wu/year-35-month-9-day-18>

_____. (2005b). **Southeast Asia in the Ming Shi-Lu: an open access resource**. Retrieved May6,2021, from <http://www.epress.nus.edu.sg/msl/reign/yong-le/year-5-month-10-day-8>

_____. (2005c). **Southeast Asia in the Ming Shi-Lu: an open access resource**. Retrieved May 6,2021, from <http://epress.nus.edu.sg/msl/reign/cheng-hua/year-17-month-6-day-9>